

5. Kodanikuruum ja ohud kodanikuühiskonnale

Eesti vabaühenduste elujõulisuse indeks on aastaid püsinud kõrge, kuid viimasel paaril aastal on siiski olnud teatud ohumärke, mis on seotud konservatiivsete vabaühenduste ja valitsusega.¹ Eriti puudutab see naiste ja inimõigustega tegelevaid organisatsioone. Teistes riikides (näiteks Ungaris ja Poolas), kus demokraatiat ja vabakonda on hakatud ründama, on ühtlasi vähendatud inimõigustega tegelevate vabaühenduste rahastust. Ka CIVICUS, ülemaailmne inimõigusorganisatsioonide ja -aktivistide liit, näeb viimase kümne aasta jooksul kasvanud ohtu kodanikuruumile ja üha suurenevaid rünnakuid inimõigusorganisatsioonidele.²

Üha kasvava populaarsusega äärmuskonservatiivsed vabaühendused ja parempopulistlikud erakonnad on suutnud edukalt inimesi mobiliseerida ning on praeguseks saavutanud märkimisväärse toetajaskonna.³ Oma tegevuses on nad eelkõige naiste, LGBT+ inimeste ja pagulaste võrdse kohtlemise vastu, mis väga sarnaneb ka mitmes teises riigis, näiteks Soomes, Prantsusmaal, USA-s, Poolas ja Ungaris levivate suundumustega.⁴ See on mõjutanud ka vabaühendustes tegutsevaid inimesi ning sellest ei jää puutumata ka nais- või inimõigusorganisatsioonid, mille inimesed võivad samuti olla mõjutatud äärmuskonservatiivsetest vaadetest.

Üks väärtuskonflikt sai alguse 2015. aastal pagulaskriisi ajal, kui Eesti Naisteühenduste Ümarlaud (ENÜ), mis on paarikümmet naisorganisatsiooni ühendav katusorganisatsioon, tegi avalduse „Kohustuslik kvoodisüsteem ei ole jätkusuutlik lahendus praegusele rändekriisile“. Avalduses on muu hulgas öeldud: „Aidata tuleb tõelisi abivajajaid, eelkõige lapsi, naisi, vanureid, puudega inimesi. Ja seda tuleb teha nende inimeste endi kodumaal või vähemalt kodupiirkonnas. Euroopa kõrgeimal poliitilisel tasandil ei tohiks julgustada hädas olevaid inimesi oma kodumaalt lahkuma [...]“⁵ Selle peale teatasid sel ajal veel Eesti Naisteühenduste Ümarlaua liikmed olnud Eesti Inimõiguste Keskus ja Eesti LGBT Ühing, et nemad avaldusega ei nõustu. Keskus selgitas, et avaldus on „sildistav ning süvendab niigi

levinud eel- ja eksiarmamusi pagulaste kohta“[6](#) . Veidi aja pärast lahkusid mõlemad organisatsioonid ümarlaua liikmete seast.

2019. aasta sügisel pöördusid mitmed peredega tegelevad vabaühendused, sealhulgas Eesti Naisteühenduste Ümarlaud, valitsuse poole, kritiseerides Sotsiaalministeeriumi otsitavatele strateegilistele partneritele ette nähtud toetuste rahastamist.[7](#) Sellest sai eelkõige rünnak Eesti LGBT Ühingu rahastuse pihta, mida olid samal ajal kritiseerinud ka Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna poliitikud ning mis EKRE ja hiljem ka Isamaa eestvedamisel jätkus veel 2020. aastal.

Vabaühenduste rahastamist kritiseerides keskendutaksegi enamasti vahenditele, mida valitsus on plaaninud anda ühiskonna võimestamiseks mitmekesisuse ja vähemusgruppide võrdse kohtlemise küsimustes.[8](#) Huvitaval kombel näeb siin seda, kuidas seni enamasti naiste õiguste eest seisvad organisatsioonid võivad hakata kasutama samasuguseid rünnakuid, nagu teevad äärmuskonservatiivsed vabaühendused või parempopulistlikud erakonnad.

Olukord, kus näiliselt samade väärtuste eest seisvate vabaühenduste vahel tekivad vastuolud, nõrgestab kodanikuühiskonda. Kuigi üldjoontes on Eestis viimastel aastatel olnud näha inimõigustega tegelevate vabaühenduste vahel üha tihedamat koostööd, on samal ajal väljendatud ka erinevaid arusaamasid, kuidas ja kelle inimõigusi peaks kaitsma. Need vaidlused sarnanevad ka mujal maailmas peetavate debattidega, mis on kõige sagedamini seotud konkreetsete rühmadega: eelkõige tekitavad erimeelsusi LGBT+ inimeste ja naiste inimõigused ning rändega seotud inimõiguste küsimused.[9](#)

Inimõiguste kaitsjaid sildistatakse mitmel viisil: neid on nimetatud välisagentideks, terroristideks, rahvavaenlasteks või liiga läänemeelseteks inimesteks, kes ei tegutse oma rahva huvides.[10](#) Selline raamistamine soodustab inimõiguste kaitsjate võõrandumist üksteisest, eriti kui seda kasutavad juhtivad poliitikud ja võimendavad meediaväljaanded.[11](#) Konkreetsed rünnakud toimusid 2019. aasta sügisel Eesti LGBT Ühingu ja LGBT+ kogukonna vastu. Eraldi tasub välja tuua selle, et tollase valitsuserakonna EKRE juhtkonna liikmed ja toetajad avaldasid meelt Pärnus korraldatud LGBT+ filmiseansi vastu ja korraldasid Tartus meeleavalduse ühe noortekeskuse LGBT+ teemalise ürituse vastu.[12](#) Selliste rünnakute alla satuvad just LGBT+ inimeste ja pagulastega tegelevad organisatsioonid, mitte näiteks laste või vanemaealiste inimestega tegelevad vabaühendused. Põhjused peituvad taas hoiakutes ja võimudünaamikas ehk selles, milliste rühmade vaenamisega on poliitikutel võimalik oma toetajaskonda suurendada.

Inimõiguste kaitsjate vastu suunatud rünnakud ahendavad kodanikuruumi eelkõige siis, kui need rünnakud tulevad valitsuse poolt või neid panevad toime riigiasutused, näiteks Politsei- ja Piirivalveamet või Kaitsevägi. Samas võib ka äri sektor vabaühendusi rünnata, kui vabaühenduste huvikaitsetegevus puudutab nende ärihuve.[13](#) Ka Eestist leiab näiteid selle kohta, kuidas äriettevõtte on ähvardanud vabaühenduse kohtusse kaevata. 2019. aastal ähvardas poekett Prisma kaevata kohtusse kanade heaolu eest seisnud loomakaitseorganisatsiooni Nähtamatud Loomad. Seekord Prisma kohtusse siiski avaldust ei esitanud ja poole aasta pärast teatas Prisma välismaine emafirma, et kogu grupp loobub puurikanamunade müügist.[14](#) Väikese vabaühenduse jaoks on rahvusvahelise poeketi ähvardus minna nende vastu kohtusse määrava tähtsusega, sest vabaühendusel ei pruugi olla rahalisi võimalusi oma õigusi kohtus kaitsta.

Vabaühenduste rahastamise läbipaistvus, mõjususe, ligipääsetavus ja mõistlik bürokraatia on mõned kriteeriumid, mille järgi hinnata vabaühenduste tegutsemiskeskonda. Eestis on läbipaistva rahastamise tagamiseks loodud vabaühenduste riigieelarvelise rahastamise juhend[15](#) ning oma rahastusalase huvikaitsetöö käigus jälgib Vabaühenduse Liit pidevalt, kuidas avalik sektor vabaühendusi rahastab.

Ministeeriumide teadlikkus ja valmisolek oma rahastusmehhanisme läbi mõelda ja muuta, et tagada vabaühendustele selgemad ja läbipaistvamad rahastusmudelid, on paranenud, kuid kohalikul tasandil on selles suhtes endiselt rohkem puudujääke. Selle näiteks on kaks 2019. aastal jõustunud kohtulahendit, mis puudutasid vaidlusi MTÜ Sevenbow (LGBTI filmifestivali Festheart korraldaja) rahastustaotluste rahuldumata jätmise üle. Mõlema vaidluse asjaolud olid sarnased: Rakvere kultuurikomisjon hindas filmifestivali rahastustaotlusi kõrgelt, kuid volikogu vähendas rahastust hoolimata sellest, et tal ei olnud selleks õigust. Teadaolevalt on tegemist esimese juhtumiga, kus haldusotsust on mõjutanud vaen LGBTI-inimeste vastu.[16](#)

Sellised vaidlused on vabaühendustele väga kurnavad ning sageli pole neil ka raha ega teadmisi, et ennast kohtus edukalt kaitsta. Eelnevalt mainitud kahes vaidluses oli abiks Eesti Inimõiguste Keskuse strateegilise hagelemise suund, millega keskus lahendab ühiskondlikult olulisi juhtumeid kohtu- või kohtuväliste menetluste kaudu. Keskuse eesmärk on hoolikalt valitud juhtumite kaudu mõjutada seaduste ja nende elluviimise kvaliteeti. Sellist huvikaitsemeetodit on Eestis seni vähe kasutatud, kuid Eesti Inimõiguste Keskus on seda viimastel aastatel edukalt teinud, sealhulgas

lahendanud kohtumenetluste abil kooseluseaduse rakendusaktide puudumise tõttu tekkinud seaduselünki.

On väga oluline, et kui avalik sektor väljendab vabaühenduste suhtes vaenu või tuleb ette diskrimineerimist, siis suudavad vabaühendused end ise kaitsta. Ka siin mängib olulist rolli eespool mainitud arusaam interseksionaalsusest, sest kui vabaühendused mõistavad eri rühmade ründamise vahelisi seoseid, siis saavad inimõiguste eest seisvad organisatsioonid rünnakute korral üksteist toetada.

- [1](https://heakodanik.ee/wp-content/uploads/2021/10/2020-USAID-Civil-Society-Organization-Sustainability-Index.pdf)2020 Civil Society Organization Sustainability Index for Estonia. United States Agency for International Development. – <https://heakodanik.ee/wp-content/uploads/2021/10/2020-USAID-Civil-Society-Organization-Sustainability-Index.pdf> (06.11.2021).
- [2](https://civicus.org/state-of-civil-society-report-2021/wp-content/uploads/2021/05/CIVICUS-State-of-Civil-Society-Report-ENG-OVERVIEW.pdf)2021 State of Civil Society Report. Executive Overview. CIVICUS. 2020, lk 4. – <https://civicus.org/state-of-civil-society-report-2021/wp-content/uploads/2021/05/CIVICUS-State-of-Civil-Society-Report-ENG-OVERVIEW.pdf> (08.11.2021).
- [3](https://www.kantaremor.ee/erakondade-toetusreitingud/)Näiteks EKRE toetajaskond on 2021. aastal kasvanud suuremaks kui varasematel aastatel (KantarEmor: <https://www.kantaremor.ee/erakondade-toetusreitingud/>). SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks uudisteportaali Objektiiv rahastatakse tegijate sõnul peamiselt eraannetustest (<https://objektiiv.ee/portaalist/>).
- [4](#)Kantola, J., Lombardo, E. Populism and feminist politics: The cases of Finland and Spain. – European Journal of Political Research 2019/58 (4), lk 1108–1128.
- [5](http://www.enu.ee/enu.php?keel=1&id=4&uid=152)Kohustuslik kvoodisüsteem ei ole jätkusuutlik lahendus praegusele rändekriisile. Eesti Naisteühenduste Ümarlaud 10.09.2015. – <http://www.enu.ee/enu.php?keel=1&id=4&uid=152> (21.11.2021).
- [6](https://us3.campaign-archive.com/?e=41f2d84baa&u=6712bd85a0ba55c58617fc5ce&id=61d79d5bb2)Eesti Inimõiguste Keskuse nädalakiri. Eesti Inimõiguste Keskus, 16.09.2015. – <https://us3.campaign-archive.com/?e=41f2d84baa&u=6712bd85a0ba55c58617fc5ce&id=61d79d5bb2> (21.11.2021).
- [7](http://www.enu.ee/lisa/644_Riigieelarvest_huvigruppide_toetamisest_kolmanda_sektori)Riigieelarvest huvigruppide toetamisest kolmanda sektori vaates. Eesti Naisteühenduste Ümarlaud, 11.09.2019. –http://www.enu.ee/lisa/644_Riigieelarvest_huvigruppide_toetamisest_kolmanda_sektori (21.11.2021).
- [8](#)Beltadze, G. EKRE tahab lõpetada LGBT ühingu riikliku rahastamise. – Postimees 26.10.2019; Nagel, R. Varro Vooglaid alustas petitsioonikampaaniat LGBT ühingult toetuse võtmiseks: homoaktivistid mõjutasid tüdrukut sugu

vahetama. – Delfi 10.10.2019.

- [9](#)Käsper, K., Rünne, E. (toim). Inimõigused Eestis 2020. Eesti Inimõiguste Keskus 2019. – <https://humanrights.ee/teemad/inimoigused-eestis/inimoiguste-aruanne> (08.11.2021).
- [10](#)Nah, A. M. Introduction. Protecting Human Rights Defenders at Risk. Abingdon: Routledge 2020, lk 6.
- [11](#)Ibid., lk 6.
- [12](#)Kala, A. LGBT+ inimeste olukord. Inimõigused Eestis 2020. Eesti Inimõiguste Keskus 2019. – <https://humanrights.ee/materjalid/inimoigused-eestis-2020/lgbt-inimeste-olukord/> (08.11.2021).
- [13](#)Nah, lk 6.
- [14](#)Rammo, A. Kogunemis- ja ühinemisvabadus. – Käsper, K., Rünne, E. (toim). Inimõigused Eestis 2020. Eesti Inimõiguste Keskus 2019.
- [15](#)Matt, J. et al. Ühenduste rahastamise juhendmaterjal. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis 2013. – https://heakodanik.ee/wp-content/uploads/2015/11/yhenduste_rahastamise_juhendmaterjal.pdf (29.11.2021).
- [16](#)Rammo.